

Ordförrådsutveckling i kontext – från vardags- till kunskapsrelaterat ordförråd i romani chib

Gerd Carling, Goethe-universitetet, Frankfurt am Main

Ordförråd i olika varieteter av romani chib

Att utveckla ordförråd i romani chib är komplicerat. Romani chib är ett väldigt ordcentrerat språk: talare av romani chib diskuterar och jämför gärna saker och begrepp och hur dessa uttrycks på olika varieteter. Grammatiken är relativt enhetlig inom de respektive romska varieteterna (beroende på vilken grupp de tillhör). Ordförrådet är däremot varierat ner till den mest detaljerade nivån, det vill säga inom familjer eller ytterst små grupperingar. För de stora varieteterna (arli, kelderash), och även flera av de mindre varieteterna (svensk romani), finns det etablerade ordböcker.

Många av dessa ordböcker är gjorda med en eller några få talare som källor och är därför bara delvis representativa för större grupper. Frånvaron av alternativa källor, med andra eller fler talare, gör att dessa ordböcker blir normerande för stavning, uttal eller böjning, likaväl som de kan bli normerande för hur ett ting eller en företeelse benämns på en viss varietet.

Variation i ordförrådet är alltid närvarande i romani chib. Denna variation kan gälla det vedertagna ordet för en viss företeelse, i synnerhet för nya ord. Det gäller också hur orden ska uttalas, böjas eller stavas. Norm för skrivsätt och uttal är högst varierande i romani chib. Framför allt i ordförrådet blir detta en utmaning. Variationen kan se ut på olika sätt. Dels kan det finnas en variation i ordens betydelse och hur omfattande ordens betydelsesfär är. Ett exempel är svensk romani *mukka* som har grundbetydelsen 'bli fri', men också 'släppa' och 'sluta'. Enligt somliga källor även 'slippa' och även 'låna (till någon)'. Variation kan också omfatta ordens pragmatiska användning, till exempel grad av formalitet, åldersrelaterad användning och så vidare. Denna variation kan finnas mellan talare av samma varietet i Sverige likväl som mellan talare i Sverige och utomlands.

För majoritetsspråk som svenska kan det vara viktigt att utveckla ett stort och rikt ordförråd med många olika nivåer av användning. När det gäller romani chib har talare ofta en stor ordkunskap, men orden placeras i olika kategorier efter sin användning (till exempel fult språk, fint språk, språk i familjen, språk borta, språk mot äldre personer eller personer man visar respekt, språk mot yngre, jämnåriga eller kompisar). För läraren kan det vara en utmaning att använda orden i en litterär kontext om läraren inte känner

till den talade kontexten. Elever som talar romani chib är alltid flerspråkiga: vid sidan av sina förstaspråk (om båda föräldrarna talar romani chib är det ofta olika varieteter) behärskar de ofta åtminstone 2–3 språk utöver majoritetsspråket (svenska). Alla dessa språk används som källa till deras ordförråd när de talar (Matras, 2002, 2009). Transspråkande är normalt för talare av romani chib. Transspråkande i romani chib är inte kopplat till något specifikt register (till exempel mer formellt eller informellt språk), utan används i alla typer av konversation, tal, berättande eller sång.

Hur läraren och eleven gemensamt kan utveckla ordförrådet i romani chib

Mot bakgrund av detta bör modersmåsläraren – i samspråk med eleven – försöka hitta ett bra sätt att utveckla ordförrådet. Språklig variation bör vara en utgångspunkt för inlärningsprocessen. Läraren och eleven bör arbeta mot att inkludera så mycket som möjligt i ordförrådet från det material som eleven använder vid konversation med andra talare av romani chib. Processen kan börja från en befintlig text eller en berättelse och sedan analysera ordförrådet i denna, bit för bit. Här kan undervisningen fokusera på faktorer som användning och ordfrekvens. Det är självfallet fördelaktigt om ordförrådet kan inkludera vanliga ord i romani chib. Samtliga romska varieteter delar ett basordförråd om cirka 1000 ord, som antingen är ord ärvda från indiska språk eller medeltida lån från grekiska (Carling m.fl., 2016). Övriga ord som krävs för grundläggande förståelse (det vill säga, upp till de 3000–5000 ord som krävs för att konversera) eller mer avancerad kommunikation (det vill säga, mellan 5000 och 10 000 ord som krävs för att läsa en tidning) är lånade från olika majoritetsspråk, till exempel rumänska, ungerska, ryska, tyska, serbiska, polska, finska. Här är variationen väldigt stor mellan varieteterna och *snabblån*, det vill säga att man i stället för transspråkande lånar ett ord som sedan anpassas med ett lånesuffix, används flitigt i alla varieteter (till exempel *googlisarav* för att söka på internet, eller 'googla'). Snabblån eller nybildningar kallas bland romer för *bromsord*, eftersom de ibland används medvetet för att bromsa förståelse mellan varieteter, det vill säga motverka att andra talare förstår vad man säger (Carling m.fl., 2016).

Vid analys av en text eller berättelse kan läraren och eleven bearbeta dessa faktorer och ställa frågor som: Är detta ett vanligt ord? Används det av många romer? Har det stor spridning och bred förståelse? För mer ovanliga ord kan läraren och eleven bearbeta frågor som: Varför valde författaren just detta ord? Hur allmänt eller begripligt är det? Finns det ett specifikt syfte med att använda just detta ord i stället för något annat?

I detta sammanhang kan läraren och eleven också diskutera *behovet* av de olika orden (Nation, 2013). Läraren och eleven skulle också kunna indela ord i viktiga/vanliga (Nivå 1) och mindre viktiga/vanliga (Nivå 2) (se texten *Att arbeta med ordförråd i*

modersmålsundervisning). Det är troligt att det kommer att finnas stora avvikelser mellan den befintliga texten och elevens modersmål som kan hjälpa till att öka ordförrådet hos eleven. Till exempel kan man låta eleven utföra en uppgift, där eleven skriver om en befintlig text eller berättelse med ord som eleven hellre använder. Här kan det bli diskussioner kring sådant som stavning, böjning och uttal, men också betydelse och användning. Det är en nyttig övning för att öka och förbättra ordförståelse hos eleven.

Som förslag till en undervisningsprocess kan man tänka sig detta:

1. Ordförståelse och inläring kan med fördel börja med bilder. Det är inte ovanligt i romskundervisning, att man visar en bild och sedan säger eller skriver ”Vad heter detta?”. Syftet är att diskutera olikheterna mellan olika varieteter. Det kan hända att eleven redan är medveten om variationen i ordförrådet.
2. I nästa steg kan eleven och läraren ta sig an texten och då diskutera mer ingående hur orden används och varför de används just där och då. Här kan faktorer som nivå, användning och betydelse komma in i bilden.
3. I nästa led kan man diskutera texten i sin helhet. Vad är det författaren vill förmedla? Hur väl lyckas författaren förmedla det budskap hen vill få fram? Skulle man kunna tänka sig ett annat sätt av förmedla samma situation eller känsla?
4. I sista steget arbetar eleven med att skriva sin egen version eller variant av berättelsen. Då kan eleven och läraren med fördel koppla ihop just ordförrådet och dess användning från flera aspekter. Vad är det eleven vill förmedla med sin egen version? Hur har eleven tolkat i förhållande till den ursprungliga berättelsen?

Över huvud taget är det viktigt att vara öppen för variation och olikhet när man arbetar med romskt ordförråd. Diskussion kring ordförråd bör vara ett samspel och elevens egna kunskaper kan vara väldigt värdefulla i inlärningsprocessen.

Referenser

- Carling, G., Demetri, M., Demiter-Taikon, A., Lindell, L., & Schwartz, A. (2016). *Romer – 500 år i Sverige: Språk, kultur, identitet*. Linköpings universitet, Institutionen för kultur och kommunikation.
- Carling, G., Lindell, L. & Ambrazaitis, G. (2014). *Scandoromani: remnants of a mixed language*. Brill.
- Gjerdman, O., & Ljungberg, E. (1963). *The language of the Swedish coppersmith gipsy. Johan Dimitri Taikon: grammar, texts, vocabulary and English word-index*. Lundequistska bokhandeln.
- Hasan, B., & Bajramovska Mustafa, V. (2007). *Svensk-romskt/arli lexikon = Švedikano-Romano/Arlikano leksikoni*. Institutet för språk och folkminnen.
- Lindell, L., Thorbjörnsson-Djerf, K., & Carling, G. (2008). *Ordbok över svensk romani: resandefolkets språk och sånger*. Podium.
- Matras, Y. (2002). *Romani: a linguistic introduction*. Cambridge University Press.
- Matras, Y. (2009). *Language contact*. Cambridge University Press.
- Nation, I. S. P. (2013). *Learning vocabulary in another language*. Cambridge University Press.